Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра історії філософії

КВІНТЕСЕНЦІЯ ПЛАТОНІСЬКИХ ПОНЯТЬ «ΕΙΔΟΣ», «ΙΔΕΑ», «ἈΓΑΘΟΣ» КРІЗЬ ПРИЗМУ ХОРВАТСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

THE QUINTESSENCE OF THE PLATO'S TERMS «ΕΙΔΟΣ», «ΙΔΕΑ», «ἈΓΑΘΟΣ» THROUGH THE PRISM OF THE CROATIAN TRANSLATION

Кваліфікаційна робота за освітньо-професійною програмою «Філософія»
за спеціальністю 033 Філософія
на здобуття освітнього ступеню бакалавра філософії

Студент-виконавець:
Звягіна Аліса
_____

IV курс, 1 група, ОС - Бакалавр

Науковий керівник:
Труш Тетяна Василівна
кандидат філософських наук, доцент
_____
(підпис)

Допущено до захисту:
на засіданні кафедри історії філософії
протокол №____ від _____2022 р.

Зав. кафедри історії філософії,
доктор філософських наук, доцент
Кононенко Тарас Петрович_____

Київ – 2022

ВСТУП **3**

РОЗДІЛ І. ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПЛАТОНІВСЬКОГО ТЕРМІНУ «ΕΙΔΟΣ» У СЛОВ'ЯНОМОВНІЙ ТРАДИЦІЇ **7**

1.1.Переклад «ειδος» як «vrsta» хорватською Ф.Пажуром **11**

2.2. «Izgled» як варіант перекладу «ειδος» хорватською **13**

2.3. Інтерпретація «Ειδος» Ф. Петрачіча **15**

РОЗДІЛ ІІ. ВІДТІНЬКОВІСТЬ СЕНСІВ ПЕРЕКЛАДУ ПЛАТОНІВСЬКОГО ТЕРМІНУ «ἸΔΈΑ» У ХОРВАТСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ **18**

2.1. Від «Ideja» до «Pojava» – нові синоніми та смисли **18**

2.2. Співвіднесення «ειδος» та «ἰδέα» як «način» (способу) та «priroda» (природи) **20**

2.3 Розрізнення *«ειδος»* та *«ἰδέα»* на етимологічному та змістовому рівнях **22**

2.4. Контроверсійне питання перекладу «Ἀγαθος» Платона як «Ідеї Добра» чи «Ідеї Блага» **25**

ВИСНОВКИ **30**

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕАРАТУРИ **33**

ДОДАТОК 1. ..... **38**

АВТОРСЬКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК **38**

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Якщо озирнутися назад, на минулі сторіччя, то ми побачимо, що філософія постає невіддільно вплетеною у культурно-історичний шлях людства. Сьогодні, у добу *пост*правди, *пост*мистецтва, *пост*культури здається, що неможливо сказити щось нове, хоча сучасна людина прагне вигукнути щось модерне, заглушивши усіх інших. Але при цьому глибина аналізу вимовленого не є визначальною. Не рідко залишаються без уваги важливі моменти! Саме за ними відкривається цілий горизонт нових можливостей для досліджень. Як раз вони зможуть прояснити нові аспекти, так званого «давно відомого». Те саме можна сказати про аналіз спадщини славнозвісного Платона, який надихав покоління філософів завжди. То чи можна віднайти у філософії Платона щось нове? Так, досвід рецепіювання кожної людини, всякої традиції, нації, покоління є унікальним, і це дає поштовх для невпинного вивчення філософської спадщини, у тому числі і давньогрецьких філософів. Неможливо також заперечувати і враження, які реципієнти справляють один на одного у різноманітних площинах. Однак, звертаючись до академічної традиції української думки, ми стикаємося з тим, що протягом довгого часу вона знаходилася під потужним впливом російської, яка у багатьох моментах була домінуючою. Не беручи на даний момент до розгляду повний аналіз повномасштабного впливу та його оцінку, ми хочемо звернути увагу на той аспект, що безпосередньо впливає на сприйняття та розуміння філософського концепту – переклад термінологічного апарату, на прикладі основних понять онтологічної теорії Платона. Завжди перед дослідником стоїть питання коректності передачі спадку поколінь попередніх мислителів, до сучасних та майбутніх. Мова, як невід'ємна частина людського існування, змінюється разом з нами, деякі слова виходять з вжитку, інші з'являються, що ускладнює даний процес, адже, окрім того, щоб не втратився сенс, закладений ще у часи до нашої ери, слід зважати, щоб він був зрозумілий сьогодні. Тут перед нами

виникає два головні шляхи: або залишити, зробивши кальку, безпосередньо давньогрецький термін, закріпивши у поясненні за ним певне значення, або ж спробувати знайти аналог у рідній мові. Коли ми кажемо про українську традицію, то слід відмітити, що багато чого нашому понятєвому філософському апарату було нав'язано, або запозичено із російськомовної школи, не віддаючи належної уваги власному етимологічному корінню. У результаті, це не рідко викликає проблеми та плутанину, що не дає повноцінно осягнути фундаментальні у світовій культурі праці, вже на етапі їх прочитання.

Однак, зовсім нове поле для досліджень у цьому напрямку відкриває нам аналіз досвіду хорватської традиції філософування, яке залишалось поза увагою вітчизняної академічної спільноти. Маючи історично обумовлене спільне слов'яномовне коріння, яке зумовлює близькість наших двох народів (українського та хорватського), ми маємо унікальний матеріал, який може стати ключем для розв'язання багатьох перекладацьких питань. Тому, це дає можливість не лише знайти аналоги термінів, що підтверджують українську лінгвістичну ідентичність, але й відкрити нові грані спадку Платона, що раніше залишалися дискусійними та не висвітленими.

Об'єктом дослідження філософія Платона та її опорні поняття: «***ειδοσ»***, «***ιδεα»***, «***Ἀγαθος» (відповідно,* «*ейдос»,* «*ідея»,* «*Благо»).***

Предметом дослідження є особливості взаємодоповнення перекладів платоніських понять «***ειδοσ»***, «***ιδεα»***, «***Ἀγαθος»*** в хорватській та українській мовах ***(відповідно,* «*ейдос»,* «*ідея»,* «*Благо»).***

Метою дослідження є віднаходження шляхів перекладу українською мовою платоніських понять «***ειδοσ»***, «***ιδεα»***, «***Ἀγαθος» за допомогою хорватської мови, оскільки ці дві мови знаходяться в*** межах однієї слов'яномовної культури, за для того, щоб позбутися калькування з російської мови та віднаходження нових смислових відтінків перекладу цих понять в українській філософській традиції.

Мета конкретизується у комплексі завдань:

- з'ясувати різновиди сенсів перекладу платонівських термінів "ειδος" та "Ιδέα" у хорватській філософській традиції та їх взаємодоповнення та єдність з українською філософською традицією;

- **розкрити** різницю «***ειδος» («ейдос»)*** та ***«ἰδέα» («ідея»)*** за рахунок аналізу старослов'янських витоків у хорватському та українському перекладах;

- **обґрунтувати** необхідність відмови від калькування російського поняттєвого апарату, окресливши нові горизонти термінологічного перекладу основних понять платонівської філософії в українській філосфській традиції.

- **дослідити** контроверсійне питання передання сенсу, вкладеного Платоном у ключове поняття його філософії – «***Ἀγαθοσ» («Благо»)*** та його відповідник в українській мові;

Методи дослідження: застосовано загальнонаукові методи синтезу, узагальнення і порівняння у дослідженні перекладу ключових понять онтологічної складової Платонівської філософії. Також було застосовано герменевтико-текстологічний метод систематизації. У дослідженні ми свідомо спираємось на оригінальні тексти Платона, хорватських філософів, коментарі видатних дослідників вітчизняної та інших зарубіжних традицій.

В роботі використана джерельна база, яку можна поділити за наступними напрямками:

1. Діалоги Платона, у тому числі частини мовою оригіналу, давньогрецькою.

2. Автентичні твори хорватських філософів, які писали коментарі та робили переклади Платонівської спадищни, а саме: Barbarić D. (Барбаріча Д.), Boršić L. (Боршича Л.), Grgić F. (Гргіч Ф.), Gortan V. (Гортана В.), Zovko J. (Зовко Ю.), Kuzmić M. (Кузьміча М.), Pažur F. (Пажур Ф.), Petračić F. (Петрачіча Ф.), Rac K. (Раца К.), Sironić M. (Сіронича М.), Šešelj Z. (Шешеля З.).

3. Дослідження українських та зарубіжних філософів різних традицій, які

фундаментально вивчали філософську спадщину Платона: Адо П., Алєксандрова А.В., Асмус В.Ф., Гіляров А.Н., Іванов В.В., Кондзьолка В.В., Лосєв О.Ф., Огієнко І.І., Сідоровський І.І., Уайтхед А., Фичино М., Харт В., Annas J., Benson H.H., Ferrari G. R. F., R. Kraut, Rosen S., Ross D..

Структура дипломної роботи: робота складається зі вступу, Розділу І та трьох підрозділів, Розділу ІІ та чотирьох підрозділів, висновків, переліку використаних джерел та Додатку 1. Авторського термінологічного словника.

Дослідження проводилось з опертям на джерела мовою оригіналу.

РОЗДІЛ І. ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПЛАТОНІВСЬКОГО ТЕРМІНУ «ΕΙΔΟΣ» У СЛОВ'ЯНОМОВНІЙ ТРАДИЦІЇ

Вислів «скільки є людей, стільки існує і думок» є звичною та часто вживаною. У тому, що закономірності рецепіювання кожною людиною є специфічними. Уявімо ситуацію: під час лекції вчитель розкриває конкретну тему n-кількості студентів, наприклад «Онтологія Платона», з розрахунком, що кожен буде уважно слухати. Та насправді, все не зовсім так, зазвичай, вже один чи двоє із присутніх через особисті причини, втому чи поганий настрій можуть бути фізично наявними, але, по суті, не присутніми слухачами. Впливають на сприйняття інформації і рівень зосередженості, зацікавленості чи обізнаності, що дозволяє не лише зрозуміти почуте, але й органічно вплести у загальну картину академічних знань. Хтось може бути уважним, але при цьому може виявитись не згодним із варіантом подання матеріалу лектором або ж взагалі із позицією самого Платона. Тож маємо визнати небезпідставність вихідної тези.

Та не вдаючись у бік роздумів про можливість спільного досвіду взагалі, слід звернути увагу, що подеколи проблемним постає момент не лише донесення інформації, але й використання певних термінів, задля передачі думки. У цьому контексті актуалізується питання перекладів. Тут будуть задіяні як хронологічні трансформації разом з перейняття філософського спадку, так і складнощі термінологічного адаптування як у різноманітних мовах, так і у межах однієї лінгвістичної системи, але у різних перекладачів. У вітчизняних академічних колах це питання постає особливо важливим, адже багаторічне орієнтування на традицію російського перекладу стало причиною відмови від пошуку безпосередньо україномовних аналогів, що подеколи призводить до явища «потрійного перекладу». Звертаючись до філософського спадку Платона, навіть якщо скептично сприймати вислів А.Уайтхеда, що «найвірніша загальна характеристика європейської

філософської традиції у тому, що вона складається з ряду приміток» [61, с.32], то фундаментальність впливу його діалогів є беззаперечною і зумовлює приділення особливої уваги формі їх передачі наступним поколінням.

Одним з промовистих прикладів постають центральні поняття «ειδος» та «ιδεα»у онтологічній концепції Платона, які нерідко отожнюються. У вітчизняній та російськомовній традиції, зазвичай, використовується принцип калькування, з метою збереження наближенності до першоджерела, починаючи із прикладу перших публікацій Платонівських діалогів у журналі «Ранкове світло» [8] Н. Новікова у кінці 70-х початку 80-х рр. XVIII ст, до одного з останніх, видавництва «Фоліо» 2017 року, у перекладі Й.Кобова та Ю.Мушака [17]. *Однак, постає питання: чи справді такий шлях термінологічного рецепіювання та передачі філософського спадку є оптимальним?*

Візьмемо за мету проаналізувати шляхи перекладацьких пошуків у межах слов'яномовної культури. Малодослідженим, але широким полем для вивчення постає традиція хорватської філософії. Спільне історичне коріння, яке зумовлює близькість наших двох народів дає унікальний матеріал та різноманітні приклади вирішення багатьох перекладацьких питань, адже хорватська мова багато в чому зберігла у собі пряме відлуння мови наших пращурів. Тому, це дає можливість віднайти альтернативу усталеним певним елементам термінологічному апарату, не відкидаючи лінгвістичної української ідентичності і пропонуючи більш наближений переклад до давньогрецького першоджерела, а це у свою чергу зменшить розрив у спільному розумінні та передачі Платонівського спадку.

У даній роботі, аналіз варіантів термінологічних відповідників до спеціфчного поняттєвого апарату даньогрецького філософа буде здійснений із опертям на фундаментальні дослідження таких хорватських вчених, як Гргіч Філіп (Grgić Filip), Пажур Фердо (Pažur Ferdo), Гортан Велько (Gortan Veljko), Рац Коломан (Rac Koloman), Кузьмич Мартін (Kuzmić Martin), Петрачіч Франя (Petračić Franjo), Сіронич Мілівой (Sironić Milivoj). Кожен з цих філософів

зробив важливий внесок у перейнятті та передачі спадку думки Платона, переклавши оригінали його діалогів на хорватську мову. Безпосередньо, для глибшого розуміння постатей, праці яких будуть використовуватися у дослідженні, слід коротко ознайомитись з кожним із них, адже, у вітчизняних дослідженнях до представників хорватської традиції перекладу ще не звертались. Однак, цей факт жодним чином не свідчить про його обґрунтованість і радше постає прикрим упущанням.

Кожен із представлених нижче філософів, наведених за хронологічною послідовністю років життя та академічної діяльності, здобув фундаментальну освіту у спеціалізації філології та філософії.

Петрачіч Франя (Petračić Franjo) (1833–1922) – хорватський філолог. Закінчив класичну філологію у Відні. Професор середньої школи в Сені, Вінковцях і Загребі, потім професор і завідувач кафедри грецької мови на філософському факультеті (1877-1887рр) і його декан 1880-1881 рр. Зокрема, переклав такі діалоги Платона, які будуть наведені далі у даній роботі, як “Федр”, “Бенкет” [41].

Пажур Фердо (Ferdo Pažur) (1845. - 1911.) – філолог-класик, перекладач і письменник. Викладав латинську, хорватську та німецьку мови, а також географію. Продовжив освіту у Віденському університеті. Фердо Пажур залишив багатий опус, складений перекладами та оригінальними творами. Також, відомий завдяки своїм перекладам таких творів Платона, як “Протагор”, “Критон”, “Апологія Сократа” [58, s.159-188].

Рац Коломан (Rac Koloman) (1863 — 1937) – хорватський класичний філолог і перекладач. Закінчив вивчення класичної філології в Загребі. Працював професором у гімназіях Госпіча та Загреба. Переклав цілі твори грецьких драматичних класиків: Софокла (1913; перший у прозі 1895), Есхіла (1918), Евріпіда (1919, 1920 і 1960) та Арістофана (1947). З грецьких прозаїків у самостійних виданнях він представив Ксенофонта (1910) латинських цезарів (Гальська війна, Громадянська війна, 1897) та, звичайно, Платона, переклавши його діалоги “Апологія Сократа”, “Протагор”, “Федон” [52].

Кузьмич Мартін (Kuzmić Martin) (1868 — 1945) – хорватський класичний філолог і перекладач. Закінчив філософський факультет у Загребі. Він написав декілька трактатів з класичної філології та грецької філософії. Перекладав Протагора, “Поетику” Арістотеля та “Державу” Платона [39].

Гортан Велько (Gortan Veljko) (1907 - 1985) – хорватський класичний філолог і перекладач. Отримав ступінь доктора з класичної філології, закінчивши навчання на філософському факультеті в Загребі. Підготував першу двомовну антологію хорватських латиністів та склав «Словник середньовічної латинської мови Югославії». Він багатий на перекладацьку роботу з латинської та давньогрецької (Аристотель, Демокріт, Плотін і, особливо, Платон). Безпосередньо зі спадщини Платона він переклав наступні твори: “Сьомий лист”, “Політик”, “Закони”, “Філеб” [33].

Сіронич Мілівой (Sironić Milivoj) (1915-2006) – хорватський філолог, почесний професор, який у 1960 р. очолив кафедру грецької мови та літератури Загребсткого університету. Член Хорватської академії наук і мистецтв з 1977 року. Перекладав давньогрецькі тексти, найбільш відомий завдяки перекладу Платона та Арістотеля, Езопа, збережених фрагментів Геракліта, пізньоантичних історіографів. З Платона він переклав діалоги “Теетет”, “Філеб”, “Софіст”, [57].

Таким чином, дослідження спирається на матеріал досвідчених перекладачів та ключових постатей у формуванні хорватської традиції філософування та передачі спадку Платона. Одночасно, маючи можливість аналізу слов’яномовної традиції як такої та звертаючись до оригінальних праць, ми маємо унікальну можливість етимологічного пошуку, компоративного аналізу та висвітлення нових змістовних елементів концепту Платона, що залишились не розкритими через часові та культурні лінгвістичні трансформації. Розглянемо на конкретних прикладах.

Візьмемо безпосередньо платонівське поняття «ειδος». Сам давньогрецький філософ не дає універсального визначення, на що звертає увагу багато дослідників. У онтологічному контексті його думки, ейдоси – реальні предмети у нескінченному числі, прототипи, що існують відокремлено від світу речей та пізнаються лише мисленням, а не почуттями. Відносяться вони тільки до самих себе, так само як і речі або їх подібності в нас мають відношення тільки один до одного. З цим погоджується і О.Ф.Лосєв, який акумулюючи відповідні частини праць Платона, стверджує, що : «ейдоси слугують моделями для речей, які є їх копіями» [14].

Першочергово слід відзначити, що жоден з хорватських дослідників не залишає прямий переклад як «ейдос». Тож пропонуємо розглянути основні варіанти перекладу, які на нашу думку є найбільш вдалими та відповідають думці, яку початково хотів виразити давньогрецький філософ.

1.1.Переклад «ειδος» як «vrsta» хорватською Ф.Пажуром

Хорватський вчений Ф.Пажур запропонував переклад «ειδος» як «vrsta», а натхненні його прикладом дослідники В.Гортан, К.Рац, М.Кузьміч, теж не відкидають цей варіант перекладу.

Дослівно ***«vrsta»*** українською буде перекладатися, мати значення ***«вид»***. У хорватських словниках йому дають наступну усталену дефініцію: «poddioba roda koja se može izricati kao zajednička bit mnogim stvarima» (***підрозділ роду, який можна виразити як спільну сутність багатьох речей***) [60].

З одного боку, можна висловити сумнів, адже безпосередньо у розумінні класифікаційної одиниці даний термін радше використовується вже пізніше Арістотелем. Проте, тут слід відмітити, що Арістотель багато у чому розширив концепт свого вчителя, нехай і піддавши критиці певні аспекти.

Однак, для того щоб переконатися у правомірності такого перекладу, чи ж навпаки, відкинути його, слід звернутися до його етимологічних коренів.

«Vrsta» походить від слова «vz̲tjeti», а далі від старослов'янського «vьrtěti» та давнього індоєвропейського кореня «wert-» («вертіти», «повертати»).

Звернемо увагу на той факт, що «у ведійському іменник vart-man має значення «слід колеса», «шлях», «дорога» [11, с.501]. З одного боку, це відсилає нас до слов'янського розуміння часу, дослівно як «сонце-вороту», тобто час як обертання чогось – сонця або, ближче до сьогодення, – годинникової стрілки. Проте, з іншого боку, цей корінь має значення «спосіб» або «засіб існування», «закон», «можливість» [11, с.502].

Тобто, якщо повернутися до Платонівського «ειδος», то він задавньогрецьким мислителем як раз і задає речі спосіб її існування, можливість, закон, вкладаючи у неї сутність певної ідеї, як то столу стольності і т.д. Ба більше того, першопричиною у Платона є Благо, воно ж Першоєдине, його ж Платон називає Сонцем. Тобто, ***«vrsta» («сонце-ворот») вказує на те, що вона є зменшеною подобою першопричини, тобто на нижчому рівні. Тобто «vrsta» – це те, що вказує на сутність, першопричину, освітлює, або можна сказати висвітлює, проявляє шдях до неї.***

Продовжити ж розвиток даної думку дозволяє те, що «wert-» також слугує початковою формою для старослов’янського «врьста» чи то сьогодні – верста. Тут принагідно згадати словник Даля, де він вказує її значення як того, що «слугує мірою, правилом, вказує, як рівняти і міряти» [31].

Таким чином, основоположний сенс терміну «vrsta» не лише класифікаційна одиниця певного роду, але також і те, на що слід рівнятись, або «по чому міряти». Тобто, «ειδος», вона ж «vrsta» є мірою узагальнення, тим, на що будуть рівнятися одиничні прояви. Отже, старослов’янська «врьста» («vrsta») відверто висвітлює особливості платівського «ειδος», так,

щоб це одразу можна було не тільки розумово угледіти, а й безпосередньо почути у слові проговореному. Йдемо далі, хіба Платонівський «ειδος» або ідея, не виступають праоброзм речі, ідеалом, який шляхом анамнезису чи пригадування намагається відтворити у матеріальному світі людська душа? ***Тому, без тіні сумніву, даючи ствердну відповідь, ми бачимо глибоку полісемантичність даного терміну, але яка лише доводить слушність використання такого перекладу.*** **І вказує на суголосність та взаємодоповнення перекладів українською та хорватською з грецької мови.**

1.2. «Izgled» як варіант перекладу «ειδος» хорватською

Відомі хорватські дослідники Ф.Гргіч та Ф.Пажур у своїх перекладах Платонівського «ειδος» не рідко використовують термін «izgled» (вигляд).

Хорватськомовні словники застосовують до нього наступну дефініцію: «те, що видно ззовні; зовнішній вигляд» [36]. Він є похідним від «glȅdati» (дивитися) та, якщо зняти ще декілька лінгвістичних шарів, – від старослов'янського «ględati» чи «глѧдати». Сам корінь «ględъ» чи «гляд» позначає погляд, як певну інтенцію направлену на об’єкт. У етимологічному словнику Н.М.Шанского [27] також є посилання на латиш. «*glendêt*» - «дивитися, шукати», а «першопочаткове значення «іскрити чи блистіти» (відкритими очима)».

Однак, звернемося безпосередньо до етимології давньогрецького «ειδος». Він походить під протоіндоєвропейського «*wéydos*», що дослівно означає зовнішній вигляд (англомовні джерела адаптували його як «seeing» чи «image») [63] та кореня «*weyd-*» (бачити). Тобто, з одного боку, «izgled» відповідає першопочатковому значенню давньогрецького терміну, як певному вигляду, на який направлене людське око. Проте, не слід з цього робити висновок утверджуючи його як виключно матеріальну оболонку, а зовсім навпаки. Це – істинне обличчя тієї чи іншої речі, яку слід сприймати «відкритими очима». Закономірно постає питання: що ж можна побачити у

постійному водовороті часу непостійного і оманливого зовнішнього світу, який описав Платон? Так, саме інтенція як направленість душі на сутність речі може дати людині знання про неї, підняти до розумодосяжного світу ідеї, над яким не владні сторіччя людської історії. ***Отже, мова йде про вид, який відкривається та може бути осягнутий розумним поглядомлюдської душі.*** Через це у Платона і з'являється чудовий образ, яким він хоче пояснити, що таке мислення. Він каже, що все що ми бачимо – не мислення. Мислення – це коли повернуті очі душі; тобто, коли наші реальні очі дивляться на теж саме вони ті ж самі, що й у всіх, але щось можна побачити ними, не бігаючи навколо предмету і не розглядаючи його, а повернувши очі душі. Цим образом – повернутих очей душі – Платон і визначв щось особливе і нове, саме це і потрібно назвати «відстороненим мисленням» (по суті, з чого виникає потім наукове мислення). Тому ось це «*glendêt*» – «дивитися, шукати», «іскрити чи блистіти» (відкритими очима)» дуже глибоко передає суть «ειδος». ***Останнє – це те, що можна і потрібно вгледіти в речі відкритими очима мислячої душі.***

Цікаво, що свого часу, про це писав і О.Ф.Лосєв, який казав про тридільну сферу значення «*вйдения, созерцания, узрения».* Він вважав, що саме це і становить вид речі, а «надане «зрению» і «узрению», незалежно від їх якісної сутності, все це «ейдос». ***Таким чином, вимальовується не лише картина точного рецепіювання та адаптації хорватською традицією термінів Платона, але і орагнічний зв'язок у межах слов'янської культури мови з одним із видатних дослідників спадку Платона звичної нам школи.***

1.3. Інтерпретація «Ειδος» Ф. Петрачіча

Звернемось до інших хорватських дослідників. Такі вчені, як Ф. Петрачіч чи К. Рац пропонують вживати термін ***«ідея»***, підтверджуючи схильність до ототожнення даних понять. Однак, вони мають і інші пропозиції. Безпосередньо Ф.Петрачіч вживає слово «prilika». Якщо звернутися до різниці між **«prilika»** та **«ideja»**, то вживають **«prilika»** у значенні **«можливості»**, *яка виражає сприятливість часу або ситуації для чогось, коли «ідея» відноситься до певної думки або пропозиції щодо можливого способу дії.*

Однак, якщо звернутися до етимології, відстежуючи коріння терміну «prilika», який є формою «prilik», що дослівно означає – подоба і складається із наступних форм: - pri- + lîk-, тобто приставки «при-» та «лик». Останнє, у свою чергу, походить від старослов'янського likъ (*рус.* lik: lice; *польськ.:* lice) ≃ lecca: obraz (**образ**). ***Таким чином, ми знаходимо тлумачення «лику» як обличчя і так воно досі часто використовується у церковних текстах по відношенню до святих.***

Свого часу О.Ф.Лосєв також запропонував **«лик»**, будучи переконаним, що «ейдос» та «ідея» є лице предмета, лик живого створіння» [15]. Однак, російський філософ відкрито заявляв про те, що його думка постає лише «метафоричним та інтуїтвним тлумаченням» [15]. Проте, якщо підійти до цього питання з точки дослідницького досвіду хорватських мислителів, знімаючи лінгвістичний шар за шаром, який веде своїм корінням у старослов’янську давнину часів, ми побачимо, що насправді інтуїція О.Ф.Лосєва підказала йому абсолютно вірно. Певно, сам Платон міг би сказати, що це відбиток спогадів того, що бачила його душа у піднебесному світі ідей, адже етимологічно термін «лик» має відношення не лише до обличчя як такого.

Еріх Бернекер вважає, що це може бути одночасно похідним від дієслова «ličiti» («робити явним»). Також, у словниках можна знайти думку,

яка відсилає нас до «лити» як «формувати щось литтям» [26], але першопочатковою дефініцією є саме «форма» чи «образ», лише потім від яких почалося використання даного поняття по відношенню до обличчя. Тому, у певній мірі, можна зважити на доречність такого застосування перекладу «ειδος», адже він і справді виступає як певний праобраз для речі, форма, яку людина намагається осягнути думкою, відливаючи потім копії за подобою ідеї.

Таким чином, на нашу думку, якщо застосування слова «prelika» є суперечливим, через багатовіковий вплив його розуміння виключно як «можливості», що може збити з пантелику рецепієнтів спадку Платона, то саме «lik» («лик») є обґрунтованим і доречним, у контексті концепту Платона. Саме термін «lik» («лик») використовують також хорватські перекладачі М.Сіроніч, К.Рац та М.Кузьміч і може бути використаним безпосередньо українською мовою, завдяки спільним старослов'янським кореням.

Отже, розглянувши три приклади найбільш часто застосованого у вжитку перекладу Платонівського «ειδος» у хорватській філософській традиції – ***«vrsta», «izgled», lik»*** – ми можемо прийти до наступних висновків.

По-перше, провівши детальний етимологічний аналіз кожного з них, доведено, що дані терміни не лише передають сенс першопочатково вкладений самим давньогрецьким мислителем, всебічно розкриваючи його, але і застосовуються перекладачами відповідно до конкретного контексту діалогу, що дає розуміння необхідного смислового навантаження.

По-друге, надані термінологічні відповідники «ειδος» Платона не відкидають лінгвістичного коду, історично-культурно закладеного слов'яномовною традицією, як у хорватську, так і в українську мову. Також, ми побачили, що до схожих висновків у своєму дослідженні Платонівського спадку, довжиною з життя, дійшов і О.Ф.Лосєв, але якщо він сам визнавав інтуїтивний характер власних тез, то аналіз

досвіду хорватських вчених дає нам змогу вже казати не про правомірність здогадки, а про безпосередньо фактичний матеріал дослідження, який можна використовувати в українському перекладознавстві.

РОЗДІЛ ІІ. ВІДТІНЬКОВІСТЬ СЕНСІВ ПЕРЕКЛАДУ ПЛАТОНІВСЬКОГО ТЕРМІНУ «ἰΔΈΑ» У ХОРВАТСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Одним з контроверсійних питань не лише у перекладацькому, але й загальному філософському досвіді є співвіднесення Платонівського «ειδος» та «ἰδέα». Зокрема можна згадати думку В.Харт: «грецькі терміни «ідея» та «eidos» — зустрічаються у широкому діапазоні робіт по всьому корпусу… У деяких місцях вони поєднуються із порівняно багатими характеристиками природи та ролі об'єктів, виділених цими термінами, в інших – ні; в деяких місцях ці характеристики, очевидно, схожі, в інших менш очевидні» [34, p.459]. Однак, перш ніж перейти до аналізу їхнього взаємовідношення на концептуальному рівні, ми вважаємо, що спершу слід піддати такому ж етимологічному аналізу термін «ἰδέα», як вище було зроблено з «ειδος». Тим більше, що даний крок є необхідним засновком для подальшого дослідження, який може висвітлити принципову різницю чи, навпаки підтвердити тотожність даних понять у філософському спадку Платона.

2.1. Від «Ideja» до «Pojava» – нові синоніми та смисли

Якщо калькування «ειδος» жодного разу не зустрічається у хорватських перекладах, то, на противагу, більшість з них є суголосними у використанні прямого аналогу ідеї – ideja.

Поряд із початковою давньогрецькою формою власне «ἰδέα» наводять слово «ideîn», зазначаючи його переклад як «vidjeti» (бачити). На даному етапі ми бачимо суголосність сенсів, ідеї та варіанту перекладу «ειδος » як izgled (див.вище).

Тобто, щось, що осягається розумним поглядом душі людини, яка є свого роду посередником між світом чуттєвим і умодосяжним. Не дарма Гіляров казав, що «Платон *відкрив їм (людям) очі* на те, що все тутешнє прекрасне і благе є лише смутною тінню того вічно прекрасного і Благого, яке має буття в іншому світі, куди перенесення мрією завжди буде джерелом втіхи для стомленого земною боротьбою духу» [6, с.333-334]. У концепті самого давньогрецького мислителя, здатність «*глядіти*» є провідною, адже філософ, який пройшов сходження і досяг ступеня спо***гляд***ання самої істини, тобто Блага, має стати поводирем для інших. Він повинен спуститися у «печеру» видимого світу, де перебувають інші люди і звикати до роз*гляд*ання тамтешніх темних видінь, а потім вивести людей з в'язниці мороку і омани. Символічно, що даний процес відбувається теж безпосередньо через візуальний досвід: «Починати треба з найлегшого, спершу дивитися на тіні, потім – на відображення у воді людей і різних предметів, а потім вже на самі речі; при цьому те, що на небі, і саме небо, легше було б бачити йому не днем, а вночі, тобто дивитися на зоряне світло і Місяць, а не на Сонце і його світло» [19, 516 b]. Тому, у даному моменті, з одного боку, очевидна певна суголосність «ειδος» як «izgled» та «ідеї», однак, воно ще далеко не свідчить про їх тотожність.

Подеколи, поряд із використанням «ideja», хорватський філософ Ф.Пажур наводить варіант перекладу як «pojava». Дане слово походить від старослов'янського «(j)av». Воно, на думку багатьох дослідників, «у старослов'янську мову прийшло...з індоєвропейським коренем au-. На слов'янському грунті цей корінь перетворився на jave» [21]. Воно зустрічається у різноманітних джерелах, зокрема «Ізборнику» (1076 р.): «и бесъмьртьна явити тя: нъ отъ чтоо пьрвойе начьну» [12]; також у «Разговор, называемый Алфавит или Букварь мира» (1760-1775) Григорія Сковороди: «еще юн будучи, прежде чем странствовать мне, искал премудрости явь в молитве моей» [23]. Спираючись на дані приклади можна описати «явь» не просто як певну даність, а те, що при взаємодії (розумовому спогляданні), дає

людині усвідомлення дійсності як істини. Тому, з одного боку, таке використання співвідноситься із ідеєю Платона, адже вона є сутністю кожної речі, вищим прообразом речі, тобто яв'ю.

Однак, також, завдяки єврейським общинам у часи Середньовіччя, які виступали багато в чому поєднальною ланкою між Сходом та Заходом, завдяки торгівельній діяльності (кореню au приписують давньоіндійське чи авестійське походження), ми маємо багато прикладів вживання «явъ» у контексті опису божественного, як «явлення» [7, с.57]. Слов'янське «явь» відповідає івритському майбутньому часу від дієслова «бо, ба» (приходити, являтися). У Книзі Чисел є такий уривок: «І прийшов *(яво, йаво)* Бог до Валаама…» (22:9) [5]. Тобто, сакральний сенс відповідає вищому світу ідеї Платона, який постає божественним та являється внутрішньому погляду людини, зверненому до вічного.

Таким чином, термін «pojava» переносить сенс Платонівської ідеї як того, **що надає речі її самість**, можливо, можна використати **українське самобутність**, так і характер божественного та вічного праобразу, спогад який має віднайти у своїй душі людина, піднявшись над емпіричним, на чому так багато наголошував давньогрецький філософ, поклавши у метод діалектики, головний наспівом якої є саме міркування про розумоводосяжне.

2.2. Співвіднесення «ειδος» та «ἰδέα» як «način» (способу) та «priroda» (природи)

Аналізуючи вже попередній досвід перекладів, у око впадає близькість корелювання понять «ειδος» та «ἰδέα» у філософському спадку Платона. Однак, перш ніж перейти до проведення межі між ними, слід звернути увагу на аспект перекладів, який багато у чому зможе допомогти у цьому, прояснивши корінну відмінність на етимологічному рівні.

Безпосередньо ключовим у цьому завданні є переклад В.Гортана, який контекстуально пропонує розглядати **«ειδος» як «način» (спосіб), а «ἰδέα» як «priroda» (природа).**

Слово «način» має наступну дефініцію: «oblik, metoda i sl. na koji se neke stvari događaju ili su učinjene» [40] (форма (лик), метод тощо, за яким відбуваються чи робляться деякі речі) та дослівно має значення «спосіб». Він сягає своїм корінням давньослов'янського «čin», що означає «порядок» та давньогрецького «ποιέω» («робити»). Коли мова йде про онтологічний концепт Платона, то справді, можна сказати, що він є *способом,* у відповідності до якого задається *порядок* існування тієї чи іншої речі нашого примарного світу. Однак, тоді постає закономірне питання чи не робить те саме ідея? Перш ніж дати відповідь слід піддати такому ж аналізу даний термін.

В.Гортан подеколи використовує стосовно **«ἰδέα» слово «priroda»** (природа). Не лише вимовою, але і своєю дефініцією воно відповідає звичному українському вуху значенню та походить від старослов'янського rodъ (рід). Також можна відстежити зв'язок із санскритським **वर्धति** (**várdhati**), що означає «рости».

Отже, можна сказати, що «ειδος» як «način» (спосіб), котрий задає порядок, вкладає вічний праобраз у річ та задає речі сенс існування, походить від «ἰδέα», яка постає його власною природою («priroda»). Отже, з одного боку, обидва поняття є глибоко взаємопов'язаними; з іншого боку, їх не варто ототожнювати, оскільки це буде помилкою, на що нам вказує етимологічний аналіз.

2.3 Розрізнення *«ειδος»* та *«ἰδέα»* на етимологічному та змістовому рівнях

На основі наведеного вище детального етимологічного аналізу різноманітних варіантів перекладу термінології Платона у хорватській традиції ми переконалися у її обґрунтованому підході. На відміну від звичних україно- чи російськомовних перекладів, які значно вплинули на наше рецепіювання спадку давньогрецького філософа, ми побачили, що хорватські дослідники мають докорінно інший підхід. **Важливо те, що, вони відкидають шлях прямого поняттєвого калькування, шукаючи відповідники у власному лінгвістичному культурному спадку.** Так, різноманітні автори частіше пропонують не однакові варіанти перекладу, а подеколи один дослідник використовує різноманітні терміни, залежно від контексту їх застосування. Наприклад, В.Гортан, до Платонівського «ειδος» одночасно застосовує терміни «vrsta» «lik»(чи похідне«oblik») або «način». Чи можна вважати такий підхід виправданим? Чи не призведе він до ще більшої плутанини у рецепіюванні спадку давньогрецького мислителя? Звичайно, це питання є дещо контроверсійним, адже можна привести аргументи як щодо схвальної, так і до протилежної точки зору. Однак, все ж докази на користь такого підходу переважають, бо така диференціація скоріше навпаки призводить до зменшення плутанини. Адже один єдиний термін у Платонівських діалогах нерідко використовується у різноманітних контекстах. Наявна полісемантичність, яка притаманна одному слову, за яким читач має мисленнєво закріпити багато значень, радше за все може спантеличити. Зокрема, К.Ріттер розрізняє шість різних значень термінів «ειδος» та «ἰδέα»: 1) зовнішній вид; 2) конституювання або стан; 3) характеристика, яка визначає знання про певний предмет; 4) сама сутність; 5) рід або вид; 6) об’єктивна реальність, яка лежить в основі речі нашого розуміння [53, p.322]. Тому, спосіб передачі думки, яку вкладав Платон у дані поняття, не лише відповідає оригіналу, глибоко розкриваючи ще на

етимологічному рівні їх сутність, але й може допомогти вірно сприйняти його філософський спадок наступним поколінням.

Також, важливо відмітити, що подібна термінологічна диференціація може попередити ототожнення понять «ειδος» та «ἰδέα». Цінними є розмисли О.Ф.Лосєва, який провів покрокове дослідження стосовно даного питання. Візьмемо для порівняння той самий шматочок, з діалогу «Теетет», з якого починав О.Ф.Лосєв:

Σωκράτης	**Сократ**	**Sokrat**
οὐ γὰρ καλῶς αὐτὸν φυλάττομεν. χρῆν γὰρ ἴσως τὴν συλλαβὴν τίθεσθαι μὴ τὰ στοιχεῖα ἀλλ᾽ ἐξ ἐκείνων ἕν τι γεγονὸς ***εἶδος***, ***ἰδέαν*** μίαν αὐτὸ αὑτοῦ ἔχον, ἕτερον δὲ τῶν στοιχείων [64, 203e]	Значит, плохо мы его стерегли. Ведь, пожалуй, следовало бы за слог принять не [совокупность] букв, а какой-то возникающий из них **единый *зримый вид***, имеющий свою собственную ***единую идею***, отличную от букв [20, 203e]	Nismo ga dobro čuvali. Trebalo bi možda tvrdnju postaviti da slog nije niz slova, već iz njih jedan ***nastali oblik (результуючий вид)*** koji sam za sebe ima ***jedan oblik*** **(єдиний лик)** drukčiji od slova [50, 203e]

О.Ф. Лосєв пропонує розуміти «природу ейдоса як диференціальну, а природу ідеї – як інтегральну» [15]. Тобто, ейдос постає «видом», який сприйматиме, безпосередньо у певній речі людина. Припустимо, що хтось побачить стіл і не зважаючи на те, яким саме він буде, маленьким чи великим, кавовим чи обіднім, він зрозуміє, що це стіл, завдяки вкладеній у нього ідеї стольності, яку виражає у ньому безпосередньо «*εἶδος*». Сама ж ідея, залишається у розумодосяжній сфері, світі ідей, до якого, незалежно від того, сприймає зараз людина стіл чи ні, завжди може повернутися думкою до нього, до його ідеї, навіть не уявляючи щось конкретне. Зокрема, Д.Росс

висунув гіпотезу, що можливо безпосередньо вплив запитування Сократа про мужність і чесноту підштовхнуло Платона до введення окремих назв для «якості» і «характеристики», якими постали «ἰδέα» та «ειδος» [55, p.12]. Продовжуючи аргументувати дану позицію, необхідно знов звернутися до О.Ф Лосєва, який на наступному кроці підсумовує свою думку наступним висловом: «*Якщо оформленість семантичного лика фіксується з точки зору його відмінності від будь-якого іншого лика, то така оформленість є ейдетичною; якщо оформленість висувається з точки зору її виробництва (полученности) і смислового походження з окремих частин або моментів, то така оформленність є ідеальною, ідеєю*» [15].

Тобто, ми можемо вважати «ειδος» таким, що бере на себе функцію вирізнення предмета з поміж інших, зокрема, це те, що безпосередньо у житті сприйматиме людина, уможливлюючи власну орієнтацію у світі. Певним чином можна сказати, що на цьому кроці діє логічний принцип «contradictio in contrarium» і людині на початку, у порівнянні з чимось іншим, буде легше сказати що уявляє з себе певна річ, визначаючи для себе чим вона не є. Починаючи з вглядання, занурення, проникнення у сутність конкретного, людина зможе потім піднятися до єдиного ідеалу. Тому, навіть у розглянутих раніше прикладах перекладу Платонівського «ειδος» багато у чому провідним наспівом постає розмовий візуальний досвід як «глядіння» (izgled), те що відкривається внутрішньому оку («lik»). Як писав Х.Ортега-і-Гассет: « «Бачити» означає за допомогою очей оглядати те, що знаходиться тут, а пізнавати означає шукати те, що не знаходиться тут: сутність речей. Саме не задовольнятися тим, що можна бачити, а скоріше, заперечувати видиме як недостатнє і постулювати невидиме, суттєве, що знаходиться «далі» [16, с.82]. Ідея ж постає єдиною. Певно, якщо звернутися до уяви у пошуках кращого пояснення, то можна було б намалювати думкою червоне небесне тіло, що випромінює яскраве світло, а його промені, що воно посилає у світ емпіричний ловляться у різноманітних дзеркалах, більших та менших, різноманітних форм. Дивлячись на них, людина може відрізнити червоне

сяйво від, наприклад, синього, та одночасно, наче слідуючи за дороговказом, піднятись до єдиного першоджерела цього світла. Таким чином, «ідея» та «ейдос» справді постають тісно взаємопов'язаними, невіддільні одне від одного, але все ж таки, не повністю тотожними.

Іншим яскравим прикладом, який свідчить про доречність розділення є «ідея добра» або «Благо», яке є принципом світу ідей і одночасно джерелом всього буття. Тільки завдяки йому можливо пізнання як таке, адже «...воно (Благо) дає їм (речам) і буття, і існування, хоча саме Благо не є існування, воно – за межами існування, перевищуючи його гідністю і силою» [19, 509b]. За вченням Платона, Благо існує самостійно у вічному спокої особливої надчуттєвої області простору. Показово, що хорватські перекладачі усі суголосно перекладають його як «ideja dobrote» (ідея добра), обов'язково зберігаючи термін «ідея», окрім пари випадків, коли у перекладі постає необхідність декілька разів поряд у реченні повторити даний термін і лише тоді «ідея» прибирається. У порівнянні, у вітчизняних текстах набагато частіше використовують скорочену форму – просто «Благо».

Тобто, таким чином, вони роблять наголос на обов'язковості саме такого розуміння, не даючи можливості переплутати чи замістити «ідею» «ейдосом» як тотожним поняттям, адже таким воно не є. Пропонуємо розібратися у даній проблемі.

2.4. Контроверсійне питання перекладу «Ἀγαθος» Платона як «Ідеї Добра» чи «Ідеї Блага»

Неможливо оминути питання перекладу ключового терміну концепта Платона, а саме «***Ἀγαθος***». Воно постає найважливішим знанням, його причиною, яка надає пізнаваним речам істинність, а людину наділяє здатністю пізнавати:

Наведемо приклади грекомовного перекладу уривку з Платонівського діалогу наступними мовами: українською (Д.Коваль), російською

(А.Н.Єгунова[SEP]), хорватською (М.Кузьміч) та безпосередньо український переклад автора даної роботи (А. Звягіної).

τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γιγνωσκομένοις καὶ τῷ γιγνώσκοντι τὴν δ ναμιν ἀποδιδὸν τὴν τοῦ ***ἀγαθοῦ ἰδέαν*** *φάθι εἶναι: αἰτίαν δ᾽ἐπιστήμης οὖσαν καὶ ἀληθείας, ... [65, 508e].*

Отже, те, що надає істинності пізнаваним предметам, а людину, яка пізнає, наділяє силою пізнання, саме те й називай ***ідеєю добра****, яка, запам'ятай собі, є причиною знання й істини, коли останню пізнають за допомогою розуму [19, 508e].*

Так вот, то, что придает познаваемым вещам истинность, а человека наделяет способностью познавать, это ты и считай ***идеей блага*** *– причиной знания и познаваемости истины [18, 508e].*

Dakle je ***ideja dobrote*** *ono, što daje istinu predmetima spoznaje i moć spoznaje onome što spoznaje; ako budeš držao, daje* ***ideja dobrote*** *uzrok znanja i istine, istine koja se spoznaje umom…onda ćeš pravo držati [42, 508e].*

*Таким чином, «****ідеєю добра****» є те, що наділяє істиною предмети пізнання і дає силу пізнання тому, хто пізнає; вважаючи, що «****ідея добра****» є причиною пізнання та істини, яка пізнається розумом...будеш мати рацію» [508e].*

На прикладі наведених перекладів першоджерела – українського (Д.Коваль), російського (А.Н.Єгунова), хорватського (М.Кузьміч) та безпосередньо авторського – ми можемо побачити, що Д.Коваль теж застосовує термін «Ідея Добра», а не «Блага» як А.Н.Єгунов. Однак, перш ніж робити остаточні висновки, слід зазначити, що безпосередньо сам «***Ἀγαθος***» є ширшим за звичайне розуміння «добра». За такого перекладу його можна помилково прирівняти до доброти, хоча дане слово початково має як внутрішню якість (добрий, щедрий, благий) та зовнішню (гарний, корисний, що приносить благо і добро). Безпосередньо у хорватській мові, використання перекладу «Ідея Добра» зумовлена зокрема тим аспектом, що термін «blago» (благо) використовується переважно саме до матеріального світу речей та добробуту. Насправді, це йде зі старослов'янської традиції, яка вкорінилась у вислові «матеріальне благо», але «духовне багатство». Тому, з одного боку, можна відстоювати правомірність використання перекладу саме як «ідея добра», адже для Платона воно належить до сфери небесної та єдино істинної.

Однак, безпосередньо ж розуміння «благого» як духовного походить від християнскього біблійного впливу, де воно постає як одне із найменувань Божественного.

«Когда выходил Он в путь, подбежал некто, пал пред Ним на колени и спросил Его: Учитель ***благий (ἀγαθέ)****, что мне делать, чтобы наследовать жизнь вечную? Иисус же рече ему: что мя глаголеши* ***блага (ἀγαθόν);*** *никтоже* ***благ (ἀγαθὸς)****, токмо един Бог» (От Марка, 10: 18).*

У перекладі І.Огнієнка використовують наступний переклад:

«І коли вирушав Він у путь, то швидко наблизивсь один, упав перед Ним на коліна, і спитався Його: Учителю ***Добрий (ἀγαθέ)****, що робити мені, щоб вічне життя вспадкувати? Ісус же йому відказав: Чого звеш Мене* ***Добрим (ἀγαθόν)****? Ніхто не є* ***Добрий (ἀγαθὸς)****, крім Бога Самого» [5].*

Зокрема ж і у давньогрецьких джерелах «ἀγαθος» застосовувалось до самого Зевса. Тому, використання безпосередньо даного терміна Платоном є

як певним чином символічним, так і надзвичайно вдалим за співвіднесенням із змістом, який він у нього вклав у контексті власної онтологічної теорії. Однак, на відміну від великого філософа, у перекладацькому полі даний термін постає доволі проблематичним.

Якщо звернутися до різноманітних словників, то скрізь дають два переклади «ἀγαθος» – благо і добро. У Святому письмі ці два варіанти теж використовуються як взаємозамінні «добрий – Благъ (у слов'ян.тексті) - ἀγαθος». Деякі вчені наполягають, що насправді, слід зберегти слово «благо чи благий», аргументуючи тим, що «добрий» застосовували до людини, яка все робить згідно Божественній волі, аргументуючи це тим, що слово «добро» сходить до кореня «dhabh» («відповідно до когось або чогось»). Термін «благий» же краще відповідає давньогрецькому варіанту, бо має у собі також сенс як «могутній». Однак, дані приклади наводяться по відношенню безпосередньо до людини, як того, хто сприймає і слідує Волі Божій, а коли ми говоримо про Платонівське «Ἀγαθοσ», то воно постає першопочатком, головним у істинному світі ідей, адже не дарма Платон порівнює його з Сонцем. Тому, вважати таку позицію правомірною по відношенню до конкретної проблеми перекладів Платонівського концепту, можна лише частково.

Таким чином, залишається відкритим питання: який з варіантів – ідея добра чи блага – них є правильним? Слід віддати перевагу старослов'янським витокам нашої мови чи трохи пізнішої традиції, але що вже вкорінилася у нашій свідомості? З позиції філологічної, перший варіант був би вірнішим, однак з точки зору легшого рецепіювання, то першопочатковий сенс ліпше закріпляти саме за «благом». Хоча, за перекладу праць Платона важливо все ж зберігати вислів «ідея блага», не скорочуючи винятково до останнього слова.

Отже, на основі наведених міркувань та аналізу впливу етимологічних особливостей термінології стосовно передачі спадку Платона у слов'яномовній традиції можна прийти до наступних висновків:

Звернення до хорватської мови не лише відкриває унікальну

можливість розгляду ключових понять у філософії давньогрецького мислителя, але й пропонує широке поле досліджень, які можуть відкрити нові можливості їхнього перекладу безпосередньо в українській мові та відчути нові грані вчення Платона.

Зокрема, досвід традиції хорватських перекладів не лише відповідає першоджерелу діалогів Платона, але й підтверджує думку О.Ф.Лосєва, переводячи її із сфери інтуїтивного на рівень обґрунтованого знання.

Таким чином, опертя на самобутність старослов'янських коренів постає гідною альтернативою методу термінологічного калькування. Через збереження нашої культурної лінгвістичної ідентичності можна прочитати твори Платона так би мовити по-новому.

Також, це розв'язує проблему потрійного перекладу та сприятиме ліпшому розумінню наступними поколіннями фундаментального концепту Платона, зводячи до мінімуму можливість виникнення софізму про учня Протагора у академічному діалозі, коли дослідники наче говорять про одне й те саме, але кожен має на увазі під цим щось своє.

ВИСНОВКИ

1. **З’ясовано**, різновиди сенсів перекладу оригінальних Платонівських понять **“ειδος”** та **“ἰδέα”**, на основі глибокого дослідження етимологічного ланцюга термінологічних перетворень хорватських перекладів. Одночасно виявлено їх взаємодоповнення та єдність з українською філософською традицією. Звертаючись до старослов’янських коренів, хорватські дослідження передають ідеї закладені давньогрецьким філософом, не втрачаючи смислові аспекти понять через їх лінгвістичний перехід з однієї мови в іншу. Використання кількох термінологічних аналогів, залежно він контексту, полегшує розуміння змістових відтінків діалогів Платона та одночасно наближує реципієнта до оригінального джерела, шляхом безпосередньої передачі синонімічного різноманіття нюансів старогрецької мови.

Єдність мовного коріння хорватської та української традиції дає змогу відслідкувати близькі поняття для практичного їх застосування у вітчизняних перекладах творів Платона. Тому, у результаті, було запропоновано наступні авторські варіанти перекладу **“ειδος”** як 1) **“врста” –** це те, що вказує на сутність, першопричину, освітлює та проявляє шдях до неї, те, що задає приклад, на який слід рівнятись; 2) **“ізгляд”** – вид, який відкривається та може бути осягнутий розумним поглядом людської душі; 3) **“лик”** – праобраз для речі, формою, яку людина намагається осягнути думкою, відливаючи потім копії за подобою ідеї; 4) **“Чин”** – спосіб, котрий задає порядок, вкладає вічний праобраз у річ та задає речі сенс існування. Також, було виявлено аналоги перекалду **“ἰδέα”** як: 1) **“явь”** – що надає речі її самість, як вкладений у неї божественний та вічний праобраз; 2) **“природа”** – те, що задає не лише сутність речі, але і «ειδοσ» речі, вкладений у неї, що забезпечує її самість.

2. Розкрито різницю ***«ειδος»*** та ***«ἰδέα»*** через покроковий аналіз першоджерела та порівняння із прикладами його адаптації хорватськими та вітчизняними філософами, використовуючи дослідження старослов’янських витоків перекладу. Це дало змогу перевести дискусійне питання розрізнення

понять ***«ειδος»*** та ***«ἰδέα»*** О.Ф.Лосєва, чия постать справила значний вплив на академічну рецепцію Платонівського спадку українською традицією, з теоретично-інтуїтивного рівня у площину фактичного матеріалу. У результаті ми отримали надійне підґрунтя для подальшого філософського вивчення та передачі філософського спадку Платона у межах української та хорватської мовної традиції.

3. Обґрунтовано необхідність відмови від калькування російського термінологічного апарату. **Вперше в історії української філософії** шляхом покрокового розбору варіантів перекладів головних понять Платонівської термінології у хорватській та українській традиції (від першовитоків до сучасного застосування) було виявлено ряд гідних аналогів, які вирішують одразу декілька задач: 1) збереження та розбудову української філософської ідентичності; 2) розв'язання проблеми потрійного перекладу; 3) сприяння повнішому і ближчому до оригінального сенсу, вкладеного безпосередньо Платоном, розумінню його спадку україномовним реципієнтом. По суті, робота утримує в собі новизну у вигляді створення нового методу.

4. Досліджено контроверсійне питання слов'яномовної адаптації поняття ***«Ἀγαθοσ» («Благо»)***. Шукаючи відповідник, який би найкраще передав першопочатковий сенс ключового для розуміння філософії Платона терміну в українській мові, був здійснений аналіз лінгвістичних коренів перекладу як «ідеї Добра» та «ідеї Блага». Завдяки досвіду хорватської традиції, було виявлено, що перший варіант постає найближчим до етимологічних витоків української мови, проте специфіка змістовна, що закріпилась на рівні рецепції та практичного використання термінів, не дає відкинути варіант «Блага». Однак, безпосередньо важливим для вірного тлумачення концепції Платона, в обох випадках є збереження словосполучення «ідея Добра» або «ідея Блага», адже саме воно задає істинний характер сприйняття, розуміння та передачі спадку давньогрецького філософа.

Таким чином, дане дослідження відкриває нові горизонти термінологічного перекладу безпосередньо в українській мові, що не лише

зберігає вірність українській традиції, але й прояснює та обґрунтовує суперечливі моменти вчення Платона. З огляду на те, яким чином відбулось покрокове співставлення понять, було створено авторський словник термінів, що наглядно демонструє, як звернення до досвіду хорватської мови та хорватської філософії відкриває широке поле досліджень, що можуть надати унікальні можливості україномовного перекладу в українській філософії та відчути нові грані вчення Платона.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕАРАТУРИ

1. Адо.П. Що таке антична філософія? — К: Новий Акрополь, 2014. – С. 54-98.

2. Александрова О. В. Антична філософія // Історія філософії: Підручник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. – К., 2002. — С. 39-62.

3.Александрова О. В. Історія стародавньої філософії: Частина І, розділ 2 // Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. – К.: Знання України, 2005. — С. 78-179.

4.Асмус В. Ф. Античная философия. – М.: Высш. шк., 2003. – С. 124-189.

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту // перекл. І. Огієнка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/chisla.html

6. Гиляров А.Н. Платонизм как основание современного миросозерцания в связи с вопросом о задачах и судьбах философии.– М., 1887. – С. 333-353.

7. Еврейский и халдейский этимологический словарь к книгам Ветхого завета // сост. инспектор Вилен. учит. ин-та О. Н. Штейнберг. Т. 1. — Вильна, 1878. – С. 57.

8. Жизнь Платонова // Утренний свет. – Ч. 6. No 1, 1779. – С. 1-40.

9. Житие и свойства Сократовы // Утренний свет. – Ч. 1. No 1, 1777. – 144 с.

10. Платон.Федон, или разговоры о безсмертии души. Разговор первый // Утренний свет. – Ч. 1. No 2, 1777. – С. 41–104.

11. Иванов В.В. Труды по этимологии индоевропейских и древнепереднеазиатских языков // Том 2: Индоевропейские и древнесеверокавказские (хаттские и хурритские) этимологии. – М.: «Знак», 2008. – С.502-505.

12. Изборник 1076 года.[Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=2178

13. Кондзьолка В. Нариси історії античної філософії. – Львів, 1993.– 252 с.

14. Лосев А.Ф. История античной эстетики, том III. – М.: «Искусство», 1974. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до

ресурсу: http://psylib.org.ua/books/lose003/txt24.htm

15. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М.: Мысль, 1993. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://psylib.org.ua/books/lose000/txt014.htm#6

16. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? – М.: Наука, 1991. – 411 с.

17. Платон. Апологія Сократа. Діалоги. – «Фоліо», 2017. – 416 с.

18. Платон. Государство. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://psylib.org.ua/books/plato01/26gos06.htm

19. Платон. Держава. // перекл. Д.Коваль — К., 2000. — 355 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://litopys.org.ua/plato/plat.htm

20. Платон. Теэтет.[Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://classics.nsu.ru/bibliotheca/plato01/teate.htm

21. Семенов А. В. Этимологический словарь русского языка. – М.: «ЮНВЕС», 2003. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://evartist.narod.ru/text15/001.htm

22. Сидоровсий И. Твореній велемудраго Платона. Часть перьвая. – Изд.: Типография Императорской Академии наук, 1780. – С.414-902.

23. Сковорода Г. Повне зібрання творів, Т.1. – К., 1973. — С. 411- 463.

24. Сочиненія Платона, переведнныя съ греческаго и объясненныяПроффессоромъ Карповымъ, Ч.III. – Изд.: Санктпетербургъ, 1863. – С. 295-394.

25. Сочиненія Платона, переведнныя съ греческаго и объясненныяПроффессоромъ Карповымъ, Ч.V. – М.: Въ Синодальной Типографіи, 1879. – С. 294-440.

26. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов. — М.: Дрофа Н. М. Шанский, Т. А. Боброва, 2004. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://lexicography.online/etymology/shansky/л/лик

27. Этимологический онлайн-словарь русского языка Шанского Н. М. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до

ресурсу: https://lexicography.online/etymology/shansky/г/глядеть

28. Annas J. Annas, J. An Introduction to Plato's Republic. – Oxford: Clarendon Press, 1981. – P.190-272.

29. Barbarić D. Ideja dobra. – Zagreb: Demetra, 1995. – 304 s.

30. Benson H.H.Euthyphro, Apology, and Crito.The Examined and Virtuous Life.// Fine G., The Oxford Handbook Of Plato. – Oxford University Press, 2019. – P.119-141.

31. Dahl. Dahl dictionary. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://slovar.cc/rus/dal/539771.html

32. Ferrari, G. City and Soul in Plato's Republic. — Chicago: University of Chicago Press, 2005. — P.37-83.

33. Gortan Veljko. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. – Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступудо ресурсу: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22787

34. Harte V. Plato's Metaphysics // Fine G., The Oxford Handbook Of Plato. – Oxford University Press, 2019. – P.455-481.

35. Hrvatski jezik – poseban slavenski jezik (1996) //Kuvar, Zepter International: Linz, 1991. – S. 55.

36. Izgled. Hrvatski jezični portal.[Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search

37. Kraut R.Plato on love.// Fine G., The Oxford Handbook Of Plato. – Oxford University Press, 2019. – P.551-575.

38. Krstić K. Načela pokreta za hrvatski književni jezik // Hrvatski narod, god. I, br. 115, 9. lipnja 1941. – S. 15.

39. Kuzmić M. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. – Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34835

40. Način. Hrvatski jezični portal. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search

41. Petračić Franjo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. – Leksikografski zavod

Miroslav Krleža, 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47908

42. Platon. Država //prev.M.Kuzmić. – Zagreb: Naklada Jurčić, 2009. – 413 s.

43. Platon. Fedar // prev. F. Petračić. – Zagreb: Jurčić, 1997 // Pretisak djela Phaidros iz 1894 g. – 347 s.

44. Platon. Fedon // prev. Jure Zovko. – Zagreb: Jurčić, 2010. – 221 s.

45. Platon. Fileb // prev.V.Gortan. – Zagreb, 1979. – 196 s.

46. Platon.Menon // prev. Filip Grgić. – Zagreb: Kruzak, 1997.– 206 s.

47. Platon. Obrana Sokratova//prev. Luka Boršić. – Zagreb: Demetra, 2000.– S.179.

48. Platon. Obrana Sokratova//prev. Koloman Rac. – Zagreb: Matica hrvatska, 2009.– S.172.

49. Platon. Protagora. Sofist // prev. M. Sironić. – Zagreb: Naprijed, 1975. –192 S.

50. Platon. Teetet // prev. M.Sironić. – Zagreb: Naprijed, 1979. – S.196.

51. Promemorijao hrvatskome jeziku (1995).[Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=povijest&chapter=33-promemorija

52. Rac Koloman. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. – Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51361

53. Ritter C. Neue Untersuchungen über Platon. – Munchen: Beck, 1910. – 322 p.

54. Rosen S.Plato's Republic: A Study. – Yale University Press, 2005. – P.255-305.

55. Ross D. Plato’s theory of Ideas. – Oxford: Clarendon Press, 1951. – 255 p.

56. Šešelj Z. Bibiografija antike Ia. Prijevodi klasične grčke I rimske književnosti u knjigama 1800-1980. Latina et Graeca. – Zagreb, 1991. – S.73-96.

57. Sironić Milivoj. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. – Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.[Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56229

58. Škriljevečki A. Ferdo Pažur (1845. - 1911.). Zaboravljeni varaždinski klasični filolog i prevoditelj // Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, vol. , br. 31, 2020. – S. 159-188.

59. The Continuum Companion to Plato // ed. F.Gonzalez, D.Nails, H.Tarrant. – Gerald A. Press: Continuum, 2012. – P.173-174, P. 180-182.

60. Vrsta. Hrvatski jezični portal.[Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15mWBl0

61. Whiteheud A.N. Process and Reality, an Essay in Cosmology. Cambridge, 1991. // Цит.за вступом М.А. Кисселя до кн.: Уайтхед А. Избранные работы по философии. – М., 1990. – С.32

62. Zovko J. Ogledi o Platonu. – Zagreb: Naklada Jurčić, 1998. – 227 S.

63. Εἶδοσ. iDictio. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://idictio.it/l.php?name=εἶδος

64. Πλάτων.Θεαίτητος. [Електронний ресурс]. — Режим доступудо ресурсу: http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0059.tlg006.perseus-grc1:142a

65. Πλάτων.Πολιτείαα΄. [Електронний ресурс]. — Режим доступудо ресурсу: https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0167%3Abook%3D6%3Asection%3D508e

ДОДАТОК 1.

АВТОРСЬКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Ειδος як:

1) **Врста** (*від старослов'ян. «врьста» («vrsta»)*) **–** це те, що вказує на сутність, першопричину, освітлює та проявляє шдях до неї, те, що задає приклад, на який слід рівнятись.

2) **Ізгляд** (*від старослов'ян. «ględati» чи «гл҃дати»*) – вид, який відкривається та може бути осягнутий розумним поглядом людської душі.

3) **Лик** (*від старослов'ян. likъ*) – праобраз для речі, формою, яку людина намагається осягнути думкою, відливаючи потім копії за подобою ідеї.

4) **Чин** (*від старослов'ян. čin*) – спосіб, котрий задає порядок, вкладає вічний праобраз у річ та задає речі сенс існування.

Ἰδέα як:

1) **Явь** (*від старослов'ян. (j)av)* – що надає речі її самість, як вкладений у неї божественний та вічний праобраз.

2) **Природа** (*від старослов'янського rodъ)* – те, що задає не лише сутність речі, але і «ειδοσ» речі, вкладений у неї, що забезпечує її самість.

Ἀγαθος як:

1) **Ідея Блага** (*від старослов'ян. Благъ)* – найвищий ступінь буття та сутнісна підстава всього, яка робить благими усі речі, тим самим дозволяючи пізнати себе в їх бутті.

2) **Ідея До́бра** (*від старослов'ян. Dobrъ)* **–** найвищий ступень буття, вищий ступінь буття та сутнісна підстава всього, яка робить добрими усі речі, тим самим дозволяючи пізнати себе в їх бутті.